

Károlyi Sándor feljegyzése a béketárgyalások és békekötés elveiről (1711. január)

Történetírásunkban Márki Sándor volt az első — és mindeddig utolsó —, aki közvetlenül felhasználta Károlyi Sándornak a szatmári béketárgyalások közben készített feljegyzését. Kivonatot is közölt belőle terjedelmes Rákóczi-életrajzi munkájában.¹

Később a történészek már nem találták ezt az iratot, s így a Márki által készített és kiadott kivonatot használták. Így Köpeczi Béla, aki nagy összefoglaló munkájában, amelyben összegezi a béketárgyalások menetét és eseményeit is, ezt írja: „Nem sikerült az eredeti nyomára bukkannom. Nem idézi Kovács Ágnes sem...”²

Márki azonban a dokumentummal kapcsolatosan több hibát és tévedést követett el, s éppen azért, hogy ezeket korrigáljuk, először közöljük az ő összefoglalását. Részben azért is, hogy lássuk: mit olvasott el és ki Károlyi feljegyzéséből.

Idézzük tehát Márki Sándort: „Károlyi terjedelmes emlékirattal fordult a fejedelemhez, akit a Bethlen Gábor s a maguk korabeli helyzetnek sok tekintetben hasonló voltára figyelmeztetett. Mint akkor, most is *békével* kell befejezni a küzdelmet. Fejtegette, hogy *nem lehet reményünk külső segítséghez*. A békét Pálffynek *mostani* ajánlata alapján kell keresniök. Hiszen bizonyosak már benne, hogy a maguk erejével nem boldogulhatnak. A fejedelem tehát *alázza meg magát*, hogy úgy ne járjon, mint az egyiptomi király, aki Jeremiás próféta intésére nem alázkodott meg Nabukadonozor előtt s elveszett. Írjon a császárnak az ajánlott módon, de írja meg a külföldi hatalmasságoknak is, hogy ezt *nem őszintén* teszi, hanem csak hogy összeszedhesse magát. A hatalmasságok tudni fogják, hogy csak a keresztény vér ontásának eltávoztatása végett alázta meg magát s a béke nem rajta, hanem a bécsi udvaron múlt. Országgyűlést ebben az ügyben nem tarthatnak, mivel a szövetkezett rendek részint meghódoltak, részint bujdosnak. A fejedelem levelét Károlyi, ha zálogot adnak érte, maga viszi föl Bécsbe. Mihelyt ott a nemzet kárát tapasztalja, kész inkább halált szenvedni, mint folytatni a dolgot. Ha őszinteséggel találkozik, minden külső, belső dolgot összevetve, igaz jelentéseket fog küldeni. Ha követhető, kövessük; ha nem, mutassuk meg, hogy nemcsak pompához tudunk, hanem az alázatos-ságot is megismertük és végbevittük. Ha most nem boldogulunk is, per humilitatem sub onere crescit palma nostra s jó végét várhatjuk.”

1 *Márki Sándor*: II. Rákóczi Ferencz. I–III. Bp. 1907–1910. (Magyar történeti életrajzok)

2 *Köpeczi Béla*: A bujdosó Rákóczi. Bp. 1991. 50.; *Kovács Ágnes*: Károlyi Sándor. Bp. 1988. (Magyar História. Életrajzok)

„Károlyinak ez a nehezen olvasható emlékirata (Károlyi lt.) nevezetes adalék a tárgyalások történetéhez, Károlyi felfogásához és magatartásának igazságos megítéléséhez.”³

Márki azonban tévedett mind az irat keltét, mind műfaját illetően.

Szerinte Károlyi ezt az iratot az 1710. december 19-én Nyírbaktáról Munkácsra induló fejedelem részére készítette.⁴

Egyébként magam is úgy véltem, hogy ezt a feljegyzést Károlyi a Rákóczi-tól való elválás után írta s azután küldte meg neki.⁵ De egyben jeleztem, hogy az irat eredetijét (akkor még) nem találtam meg.

Köpeczi Béla szerint Károlyi feljegyzése 1710. december végén–1711. január elején keletkezett.⁶

Az alább közölt teljes szöveg inkább azt teszi valószínűvé, hogy azt Károlyi 1711. január végén, a vajai találkozót megelőző eléggé zűrzavaros és feszült napokban vetette papírra.

Márki a műfajt is tévesen ítélte meg, ez nem „emlékirat”, amit Károlyi a fejedelemnek átadott. Sőt. Ez nem Rákóczi számára készült, már formája miatt sem. Az irat ugyanis címzés nélkül, hevenyészve készülhetett, tele rövidítésekkel és nehezen feloldható, sőt feloldhatatlan nagybetűkkel, amelyek jelölnek személyeket, országokat, de politikai vagy katonai fogalmakat is. De tartalmánál fogva is kizártnak tartom, hogy feljegyzését Károlyi 1711 januárjában átadta volna a fejedelemnek, sőt azt is, hogy tartalmát közölte volna vele. Hiszen Rákóczi aligha bízta volna meg a Pálffyval való tárgyalások folytatásával, ha tudja, hogy Károlyi már akkor elfogadta annak feltételeit.

Így ezt a dokumentumot nem tekinthetjük másnak, mint emlékeztető fogalmazványnak, saját gondolatai rögzítésének, a tárgyalások közben történő érvelései vázlatának. A dokumentumból az is világos, hogy Károlyi Sándor már ekkor (legalábbis a maga számára írt feljegyzésben) a bécsi udvarral kötendő kompromisszumban látta a háború befejezésének egyetlen lehetséges módját.

*

Az alábbiakban közreadjuk Károlyinak ezt a 7 oldalas feljegyzését, mégpedig az elfogadott szokással ellentétben betűhív formában, remélve, hogy ez esetleg elősegíti a további kiegészítéseket.⁷

Az irat jelzete: Magyar Országos Levéltár Károlyi nemzetség levéltára P 396 Acta politica 1. Acta Rákócziána Series I. Dátumtalanok 5. csomó.

Magyarázat a szövegközléshez:

kurzív általunk kiegészített szó, vagy megfejtett fogalom.

——— egyelőre meg nem fejtett szó, vagy fogalom.

..... olvashatatlan szó.

3 Márki S.: i. m. III. 156–157. A kiemelések Márki S.-tól.

4 I. m. III. 156.

5 *Bánkúti Imre: A szatmári béke.* Bp. 1981. (Sorsdöntő történelmi napok 6.) 53., 155.

6 *Köpeczi B. szerint Károlyi feljegyzése 1710 végén–1711 elején keletkezett.* I. m. 49.

7 Itt köszönöm meg *Heckenast Gusztáv* baráti segítségét, amellyel hozzájárult a tényleg nehezen olvasható szöveg értelmezéséhez és a betűvel jelölt fogalmak tisztázásához.

*

[f.1] Távul legyen persvadeálnom magamnak az Bethlen Gábor elméjét, de mivel megh lött dolgokból lehet Fundamentumot venni, forgatom elmémben Bethlen Gábor Hadakozását. Kinek is M.– G.– leven Bethlen Gábor: az Török Császár és Német Császár között egyszer s mind az Békességet maga fáradozása által Isten kegyelmébül végre hajtotta s az hazát le csendesítvén, annak decessussa után maga egész Békességre jutatta vala, ugj hogj az egész Fejedelmek között düczösségessebb Tractát nem olvassunk Császárnak is szebbet s nagyobb, mint annak idejében.

Ha forgatom az mostani constitutiokat, akor is volt Császár, akkor is volt külső Mediatio és Franciával való szövetség, akkor is volt azoknak Erejében valo bizodalom, valamint mostan hogj vagjon, de ugjan csak Békesség kellett, le csendessedni az dolgoknak.

Kire nézve veszem fel elsőben is, ha lehet-e reménség az Külső Segítségre, vagj sem. Másodsor, ha szinten lenne is, lehet-e? reménség az által az Békességre, vagj sem. Harmadsor, ha nem talál semmi lenni abban, most é job vagj az után az dolgok le csendesedéséhez nyulni. Negyedsor, most ha ember akarná, mi modon lehetne aztat effectuálni.

[f.2] Qvo ad 1um. Soha sem vala segítségére ahoz Zapolya János Példája leven ellőttem, az ki Császár sogorához folyamodot vala s Universalis resolutiot njert keresztény ellen nem lehet senkinek adni, mely ma is de jure gentium observaltatik, arra nézve Zapolya az Törökhöz folyamodék, de akkor annak Békessége nem vala, mi penigh azt eöröké távosztatni kívánván, nem akartuk, s folytattuk volna is Békesség leven az Német Császárral, semmi sem tölt volna benne és igj se Pogánytól, se Kereszténytől semmi reménségünk nem lehet.

Ad 2dum. Ámbár lenne is, semmi Békesség nem lehet benne. 1mo. Az Francia propter distantiam ambar akarna is, népel semmi képen nem segíthet, pinzel is nehezen, mely mind kettöre magának nagjub szüksége leven, közeleb az Ing az dolmánynál.

2do. Az svecus magával is jó tehetetlen, hogj Országában ne menyen és az hadával conjunctioja ne lehessen, mind az Török impediálly, mind az Német Császár 24 Regimentel vigiáz reája. Az Mosqva penig keresztül fekütt eleiben.

3tio. Az Mosqva lehetne legh nagjub bizodalom, de az Török ellenne indulván, kétség kívül az Svecust is el bocsátta.

[f.3] bocsátta, melly kettő ellen ha az ellöt csak edgjik ellen sem sufficiatlatot, most anyival inkább nem lesz elégséges s ambar az Francia colligatioja megh lenne is, de az sem s ez sem segíthetvén, egj máson, mind az kettő bár csak magát maraszthassa ne hogj másnak segíthessen. De ámbár ezen Török s Svecus hadakozasaban ellenne semmi nem lenne is, ugj is ha 30.000 svecus soha sem birhatot egész erejével is, mit bizhatunk segítségében az mostani ellenség ellen, az kinek actu Ereje Magyar Országban 48 regementye, s 24 vagjon, Olasz Országbul is 4 jön, vége szakadván az oda valo dolgoknak. Az Török ellen soha 30.000 embere nem volt, méghis lezlepülte, anyival inkább akar Török, akar Mosqva, akar Svecus legjen, enyi erejével azt is megrontya s minket is.

3io. Igj se nem lehetvén Reménység hozzá, se pedig Békességhez valo Bizodalom, ha most megjen végben az dologh, tanácsosab, mint sem az Külső bujdosásra jutni és jövendő Gratiában is kétségnek lenni, mely most ígértetik s az után semmire visza jöni.

4to. Ha azért job most vegjük fel az dolgot. Ezen okokon, hogj már bizonyosok vagjunk benne, hogj magunk erejével nem boldogulunk, s ex praemissis el

[f.4] Ex praemissis el hitethettyük magunkal, hogj külső segítséget sem remélhettyük, de ha lehetne is, abban is rebus sic stantibus Békességünket nem vethettyük s tovább considerallyuk aztat is, hogy az ellenség, látván már az mikép bizony nem mireánk nézve fordította ezen nagy Erejét ide az ki megh az más Segítség sem vala, hanem más okra nézve,

ivezetessen gondolható, hogj mivel az *Német Császár* megh tudta az *Francia Királynak* az *Mosqva Császárral* valo colligatiojára igjekezetit, altal látta, hogj neki nem jó leszen dolga. *Azért az Törököt* fel izgatta ellenne, mutatván az *Svecus* Alkalmatosságát is ösztönül, mellyeknek csak indulását várja, s most az mi *praetextussunkal* hozatatván ezen erő ide okvetetlen azon a fundamentumon, hogj az *Német Császár* az *Mosqvéval* colligatus annak ezen *erejét* az *Törökre* fogja fordítani, melynek (ámbár ezen *Haza* jóvára nem lenne), promotioját ex obligamine *xristianitatis* secundálnunk kellenne.

Azért az Fejedelem alázza megh magát, hogj ugj ne járjon, mint az egyiptumi király, az ki *Jeremias* profeta intésére sem aláza

[f.5] aláza megh magát *Nabugudonozir* ellőt s el vesze, és írjon a *Császárnak* az *persvadeált* mod szerent, s az mitől fél az külső *Potentiák* ellöt, azokat is *praeveniálly* s írjon nekik, hogj mi okon cselekette, s ha az *Bécsi Udvar* azok ellöt fitogtatna sui *cerosum* akarna is igy alni az dolgokhoz, *hanem* inkab aval prostituálni és impediálni kívánna, in eo casu tujják emezek, hogj *Felséged* nem egjébert, *hanem* az keresztyénség között valo vérontásnak el távoztatásáért aláza megh magát és mivel már minden utakon probalta az békességet, de az *Bécsi Udvaron* mult. Evel is akarta próbálni, hogj ha ezel sem igéri, el anyival inkáb az egész *Keresztyén Méltóságok* hitethessék el magokal, hogj nem rajtunk, *hanem* rajtok mult el.

S Mint hogj az *Confoederatio* közöttünk megh volt, resziben már az *ellenség* allat vadnak, resziben magunkal, resziben *Hazánk* kívül bujdosoban, nem lehet *confluxus*, az *Bécsi Udvar* reszerül is hoszas ratiokal mind *Armistitium*, mind *Tracta*, mind *Dieta* denegaltatot. Az *Armistitium* az Ujvári dologra nézve

[f.6] hogj az *Fejedelem* és *Pálffy* k...egén *praetendalodot*¹ és az *Francia Királynak* írot levelek intercipialtattak, kibül megh tetzet az vontatására való szándék és nem az *sinceritas*. Az *Tracta* azért, hogj már az egész *Ország* V.– V.– keze alat levén, nincs kivel *tractalhasson*. Az *Dieta* azért, hogj *vovoltunk* [sic!] és *ren...* nincs hát egjé mod az megh alázásnál, kit ex obligamine is tartozik az *Fejedelem*, mivel az egész *Confoederatio* *authorizalta* s magát *reaja* bizta s ha el mulattya, eörökké az nagj *Authoritásnak* fogja imputálni minden *veszedelmét*.

Megh irván azért az levelet *Josephushoz*, *consecralom* én magamot. *Zálogot* küldvén érettem, fel viszem az levelet, *praesentalom*, s megh látom, ha az *Nemzet* kárát tapasztalom, kész *vagjok* halált is szenvednem, mint sem *continuálnom*, ha látok *sinceritast* és *experialom* az *praemittált* *combinatiokot* külső belső dolgokat is. *Igazán* *reportálom*, ha követhető kövessük, ha nem, *mutassuk* megh, hogj nem csak *pom-*

[f.7] *pompához* tudtunk, *hanem* az *alázatosságot* is megh ismertük és *végben* vittük, s ha most nem *boldogulunk* is, de *per humilitatem sub onere* *crescit palma nostra* s jo végét várhattuk.

Kire nézve ha az *Fejedelem Pálffyhoz* jön, *szükséges* végezni, hogj eő legyen az *Tiszáigh*, *Krasznaigh*, mi *Kraszna* belül *Szathmár*, *Ugocsa*, *Maramaros*, *Beregh* szélein és *Ungvárb*an az *hidakigh*,² s migh én *visza* nem *jövök*, *sem*mi *hostilitas* ne legyen, se *penig* *özve* *járás* *Társalkodás*. *Cselédgjei* *senkinek* ne *háboritatassanak*, az *Fejedelem* *Munkácson* *maradgjon*, *Kassa* is in *statu quo* *maradgjon*, *úgj* az *többi*, de se *Armistitium* se *Tracta* se más *nevezet* ne legyen, *hanem* az *Tisza*, *Kraszna*, *Bodrogh* *lineakon* *senki* *által* ne *jöjön*, se *menyen*.

1 Valószínűleg arra az esetre céloz, amely 1710 szeptemberében Érsekújvár ostromakor történt, amikor az őrségnek Pálffyval kötött kapitulációs egyezségét egy kívülről jövő kuruc csapat felborította. *Bánkúti I.*: i. m. 28–30., 153.

2 Nyilván az Ung megye déli részén lévő folyóvizektől szabdalt, mocsaras, területen átvezető hidakról van szó.

IMRE BÁNKÚTI

SÁNDOR KÁROLYI'S NOTES ON THE PRINCIPLES FOR PEACE-
NEGOTIATIONS AND THE CONCLUSION OF PEACE, JANUARY 1711

Hungarian historians are still divided in their judgement on the peace of Szatmár (29–30 April 1711) which concluded the Kuruc Uprising led by Ferenc Rákóczi II and his war of independence (1703–1711). This is especially true when the role and activities of Sándor Károlyi are under examination. A number of contradictory views exist. The document published here was discovered by Sándor Márki in the Károlyi family archive. Márki subsequently included extensive extracts of the document in his work entitled *Ferenc Rákóczi II* published in Budapest in 1907. In Márki's view, Károlyi wrote this 'memorandum' for Rákóczi and gave it to him on 19 December 1710 as the two men parted from one another in Nyírbakta (Szabolcs County).

Márki's conclusions were wrong on two accounts. First, Károlyi's notes were not made in the form of a memorandum. It would have been impossible for him to give the Prince such a document. Second, it is likely that the document was written later, probably just after or possibly just before the meeting at Vaja between Rákóczi and the imperial commander-in-chief, János Pálffy. Károlyi's notes seem to have served the purpose of ordering his own thoughts and arguments. This is proved by the fact that many ideas, persons, countries are abbreviated to a single capital letter. The decoding of these letters was quite difficult and in a few cases proved to be impossible.

The contents of the document point to the fact that already by this time Károlyi (for himself at least) considered the compromise with the Court in Vienna as offering the only real chance of a conclusion to the war. He consistently argues for this case. He refers to Gábor Bethlen who concluded the wars against the Emperor with his 'glorious peace'. Then he considers at length the international situation listing all the powers and concludes that external assistance was not to be expected from either France, Russia or Sweden. Therefore, he suggests that Rákóczi renounce on pomp and 'humble himself' in other words give up the idea of being a sovereign ruler in Transylvania and accept the rule of the Emperor. True, this was not the ideal way of ending things, but at least the country's destruction could be avoided and in the future, if the right situation arose, the struggle could be taken up again. Foreign powers could be told that peace was being made to prevent the spilling of Christian blood.